

УДК 346.26

Н. Мазій

ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Наведено аргументи необхідності саме державного, а не ринкового саморегулювання підприємницької діяльності. Запропоновано на основі аналізу наукових досліджень принципи та механізми державного регулювання підприємницької діяльності, що покращило б теперішню ситуацію у зазначеній сфері.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, принципи державного регулювання, механізми державного регулювання, методи державного регулювання.

Метою статті є науково-теоретичний аналіз та обґрунтування державного регулювання суб'єктів підприємництва, виокремлення принципів, методів і механізмів державного регулювання підприємницької діяльності. Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- конкретизувати загальнотеоретичні принципи державного регулювання розвитку підприємництва;
- виокремити прямі та непрямі методи впливу держави на сферу підприємництва;
- запропонувати шляхи удосконалення механізму державного регулювання розвитку підприємництва.

Значний внесок у дослідження сутності державного регулювання підприємницької діяльності та економіки загалом зробили такі вчені: В. Андрущенко, О. Блінов, З. Варналій, І. Гайдуцький, М. Геєць, М. Долішній, І. Лукінов, О. Кузьмін, І. Михасюк, В. Павленков, І. Половінкін, С. Реверчук, В. Савченко, Л. Швайка та інші, і хоча достатньо описані принципи державного регулювання підприємництва, проте більшість досліджень залишають поза увагою питання вироблення конкретних механізмів.

Актуальність дослідження принципів та механізмів державного регулювання розвитку підприємництва в Україні зумовлена об'єктивними негативними реаліями соціально-економічного, екологічного, демографічного, правового спрямування через незавершеність економічних реформ, підтвердженням чого є програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. Так само, як неможливе поєднати фритредерство з протекціонізмом, так само недосяжне результативне підприємництво без конкурентної економіки і ефективного державного його регулювання.

Проблема державного регулювання підприємництва є нагальною на сучасному етапі розвитку економіки України. На сьогодні вплив держави, з одного боку, доволі значний, а з іншого – недостатньо ефективний. Тому необхідність визначення оптимального ступеня державного регуляторного впливу на розвиток підприємництва є тим, щоб з одного боку забезпечити ефективне функціонування та отримання прибутків, а з іншого – створити передумови для збалансованого росту економіки країни.

Формально і лаконічно державне регулювання – це встановлення державою кількісних та/або якісних обмежень на свободу вибору прийняття рішень осіб чи

організацій, недотримання яких погрожує застосування відповідними органами санкцій за порушення нормативно-правової бази.

Державне регулювання розвитку підприємництва здійснюється на принципах стабільності, довготерміновості, юридичної захищеності інтересів як підприємців, так і споживачів продукції та послуг. Такі відносини між суб'єктами господарювання як основними товаровиробниками та державою, яка виступає посередником суспільних інтересів, об'єднуються у економічні та правові взаємовідносини.

Взаємовідносини, що складатимуться між підприємництвом і державою, повинні розвиватися у двох основних напрямках:

– по-перше, шляхом державного регулювання підприємницької економіки за допомогою спеціальних заходів, розроблених у державних програмах підтримки підприємництва, і заходів, що містяться в загальнодержавних програмах економічного й соціального розвитку країни;

– по-друге, за допомогою взаємодії держави й підприємництва, що є економічним співробітництвом влади й підприємницьких структур на основі єдності цілей стабілізації економічного зростання в Україні [1].

Необхідність державної політики, що відповідає тенденціям розвитку підприємництва, зумовлена найбільшою вразливістю цього сектора економіки до дій влади. Держава має регулювати підприємництво шляхом соціально-економічного прогнозування, удосконалення дозвільної системи, антимонопольної політики, державної стандартизації, метрології й сертифікації, системи оподаткування, розробки загальнодержавних і регіональних програм розвитку підприємництва.

Основними перешкодами на цьому шляху є недосконалість форм та методів державного регулювання економічного розвитку, недоліки податкової системи, нестача інвестиційних ресурсів, слабка інноваційна активність, практична відсутність результатів адміністративних реформ та інституціональних змін, зокрема те, що проведена приватизація не дала очікуваних результатів [2].

З'ясування принципів державного регулювання має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки дає змогу визначити його цільову спрямованість, закономірності його розвитку та функціонування. Досліджуючи принципи державного регулювання підприємництва, потрібно виходити із загальнотеоретичних положень.

Термін “принцип” походить від латинського “*principium*”, яке означає: 1) центральне пояснення, особливість, що є основою створення або здійснення чого-небудь; 2) внутрішнє переконання, погляд на речі, які зумовлюють норми поведінки; 3) основа якого-небудь пристрою, приладу [3].

Саме дотримання принципів є своєрідною інституційною гарантією від непрогнозованого втручання в сферу державного регулювання підприємництва.

Принципи повинні доповнювати дію економічних законів і закономірностей, розкривати притаманні їм сутнісні риси та постійно повторювані зв'язки між елементами системи. Основою фундаментального поєднання державного й ринкового механізму регулювання процесів відтворення економіки є такі принципи: законності, відповідності динамічним умовам розвитку та конкретній соціально-економічній ситуації в країні, гармонізації економічних інтересів, економічної та екологічної доцільності, регіонального підходу, поступового згортання регуляторних функцій держави на користь ринкового механізму з урахуванням тенденцій на європейському й світовому ринках. Принципи мають бути каркасом при моделюванні конкретних елементів організаційно-економічного механізму

державного регулювання, забезпеченні його цілісності та синхронності у взаємодії всіх блоків [4].

Аналізуючи наукові дослідження економічних, юридичних та наук з державного управління з урахуванням чинного законодавство, а саме Господарського кодексу України, Закону України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”, пропонуються такі загальнотеоретичні принципи державного регулювання підприємництва, які спрямовані як на суб’єкти господарювання, так і на регуляторні органи (рис. 1):

Рис. 1. Загальнотеоретичні принципи державного регулювання підприємництва

Доцільність:

- обґрунтована необхідність втручання відповідних органів з метою вирішення існуючих проблем;
- поєднання адміністративно-правових та економічних важелів для взаємодії сформованої оптимальної організаційної структури та ефективного використання усіх ресурсів, на відміну від командно-адміністративного устрою;
- своєчасність та оперативність при вирішенні національних, регіональних і галузевих проблем державного регулювання підприємницької діяльності.

Адекватність:

- відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потреби у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам із урахуванням усіх прийнятних альтернатив;
- перерозподіл та корегування нерівності (економічної) суб’єктів господарювання на ринку через оподаткування, дотацій, обов’язкового страхування тощо;
- санкції за порушення та недотримання законодавчих та нормативних актів, виявлені під час регуляторно-контрольних дій повинні бути пропорційні порушенню.

Ефективність:

- організаційне, правове, економічне, та екологічне забезпечення державного регулювання підприємництва повинно здійснюватись спеціальними органами з використанням відповідних важелів;
- функції державного управління повинні розподілятися відповідно: на вищих рівнях належить вирішувати тільки ті завдання, що не можливо вирішити на нижчих, а не навпаки;
- послідовність та раціональність регуляторної діяльності з можливим передбаченням кінцевого економічного ефекту.

Збалансованість:

- державне регулювання повинно здійснюватись тільки у тих випадках, коли неможливе саморегулювання;
- підтримка розвитку та функціонування підприємництва шляхом уникнення диспаритету цін, нівелювання спадів виробництва, зменшення безробіття тощо;
- забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави, тобто комплексних підхід до вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем;
- врахування системності у вирішенні економічних, соціальних, зовнішньоекономічних, науково-технічних, культурних, екологічних та інших проблем, пов'язаних із підприємницькою діяльністю.

Передбачуваність:

- відповідність регуляторної діяльності її цілям державної політики, для суб'єктів господарювання здійснювати планування їхньої діяльності;
- регулювання суб'єктів господарювання повинно бути необхідним, відповідним і ефективним у сучасних умовах, що постійно змінюються, а в разі можливих негативних наслідків необхідно корегувати, змінювати або скасовувати.

Прозорість:

- відкритість, простота та зрозумілість для суб'єктів господарювання поставлених завдань;
- розуміння прав та обов'язків суб'єктів господарювання та відповідно розуміння наслідків від їх порушення;
- обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома суб'єктів підприємництва;
- інформування громадськості про необхідність здійснення регуляторної діяльності та обов'язкове врахування громадської думки та інтересів.

Від наслідків підприємницької діяльності та прибутку, отриманого в цій сфері, залежить добробут як держави, так і населення України. Успіх підприємництва обумовлений економічною ситуацією та законодавчим забезпеченням (правовою базою) зазначеної діяльності. Законодавче забезпечення – це формування та вдосконалення чинного законодавства України стосовно підприємницької діяльності, яке здійснюється відповідними державними органами.

Держава регулює підприємницьку діяльність прямими та непрямими методами. Пряме регулювання – це безпосередній вплив держави на суб'єкти господарювання, а також розроблення державою нормативних актів, положень, заходів, що безпосередньо впливають на діяльність суб'єктів ринкових відносин. Основним інструментом регулювання економічних умов діяльності підприємств є прийняття законів і документів законодавчого спрямування. Особливо важливими для підприємств є законодавчі та інші нормативно-правові акти, відповідні норми господарського, цивільного, кредитно-фінансового, податкового, адміністративного, трудового та інших галузей чинного законодавства. Непряме регулювання підприємницької діяльності формує систему мотивації, створює стимулюючі умови для діяльності суб'єктів ринкових відносин і виступає в таких формах, як податкова система, цінова і фінансово-кредитна політика, державне замовлення.

Основним способом, за допомогою якого держава здійснює регулювання в сфері підприємництва, є видання нормативно-правових актів, що регулюють діяльність підприємств. Закони та інші нормативно-правові акти створюють необхідний юридичний режим забезпечення публічних інтересів у сфері економіки.

Об'єктами охорони можуть бути інтереси національної економіки; державні потреби; економічні інтереси територіальних утворень; вимоги до видів діяльності, якості товарів і послуг; інтереси об'єднань груп власників або власників взагалі; інтереси споживачів.

Формування нормативно-правової бази передбачає:

- встановлення чітких правових гарантій, що забезпечували б свободу та захист підприємницької діяльності;
- розроблення законодавчих та інших нормативних актів, спрямованих на правове забезпечення розвитку ринкових відносин;
- удосконалення чинних правових актів, що регулюють підприємницьку діяльність, з метою усунення внутрішньо-правових суперечностей і скасування положень, які гальмують розвиток приватної ініціативи та підприємництва.

У чистому вигляді неможливі ні ринкова економіка, ні фритредерство в межах та поза межами країни, хоча і мають багато переваг. Ринкова економіка діє як саморегульована і стихійна система. Ринковий механізм саморегулювання ефективний та дієвий щодо попиту і пропозицій, проте не вирішує проблем, пов'язаних із: соціальною сферою, оскільки вказує на економічну нерівність суб'єктів господарювання; екологічною сферою, оскільки бажання отримати максимальний прибуток суперечить вимогам сталого розвитку. Ринкове регулювання здійснюється за допомогою механізму конкуренції, динаміки ринкових цін, стихійного вирівнювання попиту та пропозиції тощо.

Для створення ринкового механізму за допомогою прийняття та/або доповнення чинного законодавства в Україні необхідно здійснювати комплекс заходів, які підвищать ефективність підприємницької діяльності завдяки:

- радикальній перебудові фінансової, кредитно-грошової системи;
- запровадженню реформи ціноутворення;
- приведенню у відповідність структури виробництва і попиту у демонополізацію економіки;
- обмеженню в імпорті товарів з метою захисту інтересів вітчизняного товаровиробника, тобто регулюванні рівня монополізму;
- створенню сучасної системи соціального захисту населення;
- формуванню системи ефективного державного регулювання економіки тощо.

Захищаючи інтереси підприємництва, держава повинна забезпечити відповідні форми правового захисту: судовий (шляхом звернення до суду), адміністративний (шляхом звернення до органів влади вищого рівня), муніципальний (шляхом звернення до органів місцевого самоврядування в порядку підпорядкування) та державний (шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів і здійснення контролю).

Ефективність економічній системі може забезпечити державне регулювання, механізми додаткового, не тільки ринкового регулювання, а й державного. За способами впливу механізми є прямі, тобто здійснюються за допомогою нормативно-правових актів, та непрямі – шляхом використання економічних, фінансових важелів.

У ст. 12 Господарського кодексу України, що визначає засоби державного регулювання господарської діяльності, вказується, що держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного та соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності.

Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

- 1) державне замовлення, державне завдання;
- 2) ліцензування, патентування і квотування;
- 3) сертифікація та стандартизація;
- 4) застосування нормативів та лімітів;
- 5) регулювання цін і тарифів;
- 6) надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- 7) надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Конституція України у ст. 42 не тільки проголошує право кожного на здійснення підприємницької діяльності, а й покладає на державу обов'язок створення адміністративно-правового механізму захисту учасників ринку.

Процес державного регулювання розвитку підприємництва потребує здійснення комплексу організаційних, економічних, фінансових, управлінських та інших заходів як складових ефективної реалізації державної політики. Враховуючи зазначене, державне регулювання розвитку підприємництва можна розглядати через дію основних механізмів регулювання на всіх рівнях управління.

Пропонується мінімальний комплекс заходів щодо підвищення ефективності державного регулювання розвитку підприємництва на загальнодержавному та регіональному рівнях (рис. 2).

Рис. 2. Удосконалений механізм державного регулювання підприємництва

Реалізація зазначених механізмів дасть змогу підвищити ефективність державного регулювання розвитку підприємництва, проводити активну регіональну політику, забезпечити дійову координацію заходів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій.

Висновки

Розвиток та ефективне функціонування підприємницької діяльності – тривалий процес, який має здійснюватись з урахуванням економічного та правового становища країни, існуючих проблем на макро- та макрорівнях, інтеграційних процесів в Європейському Союзі. З іншого боку, держава, не втручаючись безпосередньо в діяльність підприємств, повинна регулювати сучасні ринки, підтримуючи їх чи стримуючи негативні тенденції через відповідні механізми державного регулювання підприємницької діяльності. Застосування принципів, методів та механізмів державного регулювання дасть можливість не тільки зробити підприємництво ефективним та прибутковим, а й соціально значущим явищем в Україні.

Література

1. Данилейчук Р. Б. Основні напрями вдосконалення державного регулювання процесів інтеграції у галузі підприємництва / Р. Б. Данилейчук // Інноваційна економіка [Текст]. — 2005. — № 6. — С. 221.
2. Безземельна Т. О. Організаційно-правовий механізм державного регулювання підприємницької діяльності / Т. О. Безземельна, Т. І. Сергєєва // Держава та регіони [Текст]. — 2009. — № 2. — С. 23.
3. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень [Текст] / уклад. Л. О. Пустовіт [та ін.]. — К. : [б. в.], 2000. — С. 762.
4. Капітанець Ю. О. Особливості державного регулювання аграрної економіки в умовах ринкових відносин / Ю. О. Капітанець // Інноваційна економіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_4/169.pdf.

N. Maziy

PRINCIPLES AND MECHANISMS OF GOVERNMENT CONTROL OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

The arguments of necessity of exactly the state, but not market self-regulation of entrepreneurial activity are given. Principles and mechanisms of government control of entrepreneurial activity, which would improve a present situation in the noted sphere, are offered on the basis of analysis of scientific researches.

Key words: subjects of manage, principles of government control, mechanisms of government control, methods of government control.